اخلاق پزشکی در برابر پزشکی نوین
مسائل اختصاصی اخلاق پزشکی

مجله نظام پزشکی
سال ششم ، شماره ۶ ، صفحه ۵۲۴ ، ۱۳۵۷

کتاب پرارزشی باعنوان «حرفه‌های پزشکی و وابسته پزشکی درکشورهای بازارمشترك» در ۶۶۰ صفحه از طرف فردینان لارسیه «F. Larcier» ناشر بلژیکی منتشر شده که مجله نظام پزشکی‌ایران درگذشته‌قسمت‌هائی از آنرا ترجمه و چاپ نموده است .
در این شماره نخست مسئله‌ای بسیار مهم با عنوان : «نجات بیماران» سپس موضوع «آزمایش روی انسان و موازین اخلاق پزشکی» مورد بحث قرار گرفته است . رجاء واثق داردکه این مباحث ارزنده‌توجه عموم همکاران ارجمندرا جلب خواهدنمود.

انتخاب بیمارانی‌که باید نجات داده شوند

دراثرمحدود بودن وسایل، به‌اشکالات زیادی‌که در راه توسعه وانتشار تکنیکها ، تعیین اصول راهنمائی اعم ازاخلاقی‌یاقانونی، توزیع وسایل‌بهداشتی‌خیلی محدود (یاخیلی‌گران) برای‌استفاده عده بیشمار بیماران وجود دارد بسهولت میتوان وقوف یافت . پیدایش‌امکانات‌جدید درمانی، جریان عادی‌کار را بامسائل‌تازه‌ئی روبرو میکند . برای مثال استفاده از کلیه مصنوعی را میتوان یاد آور شد .

کلیه نقش یك صافی برای تمیز کردن خون دارد و درعین حال عناصر لازم برای زندگی را تامین میکند . بیماری که کلیه‌اش ضایع وازدست‌رفته است درگذشته محکوم بمرگ بود ولی‌امروز میتواند مثلا هردو یاسه روز یکبار به بیمارستانی که دارای بخش کلیه مصنوعی است مراجعه کند . کلیه‌های مصنوعی دستگاههای بسیار مفصل وپیچیده‌ای هستندکه خون را تصفیه‌ی کنند. این تأسیسات‌گران قیمت میتوانند ادامه حیات اشخاص‌را تأمین‌کنند ولی تعدادآنها کم است زیرا مراکزیکه دارای این دستگاه هستند معدودند واز طرفی مدت هرعمل‌طولانی بطوریکه پنج تاشش ساعت طول می‌کشد ودرنتیجه تعداد اشخاصیکه میتوانند از یك دستگاه استفاده کنند محدود هستند .

برای نجات بیمار وزنده ماندن اوچه بایدکرد؟ پزشك ومدیرداخلی‌بیمارستان همواره بامسئله انتخاب‌اشخاصیکه وسایل ادامه زندگی‌آنها را تأمین میکنند روبرو هستند . تجسم میزان اضطراب ودلهره‌ایکه چنین انتخابی باتوجه بندای وجدان بر انتخاب‌کننده حکمفرمائی میکند آشکار است . باین مشکلات باید موضوع مسئولیت مدنی را اضافه نمود زیرا قوانین اساسی بهمه افراد حق استفاده از مواظبتهای بهداشتی را داده وتمام افراد در مقابل قانون مساوی هستند .

چرا بیماری انتخاب‌میشود ودیگری‌که دارای همان شانس‌ادامه زندگی است محروم می‌ماند ؟ در مقابل این معما پزشك یك نقطه اتکا میجوید ولی نمیتواند آنرا در قوانین ومقررات پیدا کند زیرا اولیای امور همواره در وضع مقررات بمسائلی توجه دارندکه عقاید عمومی درباره‌آن حساسیت دارد .

عملا انتخاب برحسب‌تقدم وتأخر ورود بیمار به‌بیمارستان‌صورت میگیرد. امکانات مالی وتحمل مخارج درمان نیز یکی از عوامل انتخاب است .

بعضی از بیمارستانهای امریکائی فکر کردند که کمیسیونی مرکب از افراد عالیمقام ومشهورتشکیل دهند تا بیمارانی راکه پزشك باید بدرمان‌آنها اقدام‌کند تعیین نماید. ولی‌ملاکهائی که این انتخاب باید بدان متکی باشد بخوبی‌مشخص نشده‌است. آیا این ملاکها باید ناظر بموازین علمی باشد مانندسن و یا

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-25]

موازین اجتماعی مانند مسئولیت اداره فامیل ویاموازین اقتصادی مانند باز دهی برای اجتماع ؟

انضباط حرفه‌ای وحقوق نوشته شده،از رودر روشدن بااین‌مسائل حقیقی و یانحوه انتخاب خود را برحذر میدارد بامید آنکه‌یك حقوق مبتنی برعادت بدست آورد .

دبیرخانه جامعه ملل درصدد برآمد تا ملاکهای متداول‌راجمع‌آوری کند . دکتر ونه واربوش (Vannevar Busch) اهل ماساچوست آمریکا بااین عبارات اعلام خطر می‌کند که : «... ماهرروز به‌لحظه‌ای‌نزدیك می‌شویم که‌بدانیم چه کسی‌بایدزندگی کند وچه کسی باید بمیرد ؟...»

«... دلیل‌اصلی‌افزایش مخارج پزشکی، استفاده روزافزون‌وسایل و روشهای علمی‌است ... مسئله مهمی که درمقابل آن قراردارایم مربوط به زمانی است که مخارج پزشکی بحدی بالا برود که درمان کامل هر بیمار از امکانات اقتصادی جامعه تجاوز کند واینجاست که این‌سئوال پیش‌میاید که چه‌کسی باید ازاین درمان کامل استفاده‌کند و چه‌کسی از آن محروم بماند .»

بعقیده گوردون تایلور (Gordon Taylor) جامعه باید این انتخابرا انجام دهد. جامعه باید تصمیم بگیرد که حق تقدم برای استفاده از زندگی را بمسافرین جاده‌ها باید بدهد یا بمسافرین کره ماه ؟

تا موقعیکه این انتخاب از طرف اجتماع صورت نگرفته بایدراه حلی درنظر گرفت. دکتر ریچارد چنین پیشنهاد کرده است: شانس‌موفقیت ، سازگاری با اهداکننده ، سود اجتماعی که بیمار معرف‌آنست ، جوانان ومادران ومتصدیان مسئولیتهای مهم، باید در رأس این فهرست قرار بگیرند .

آزمایش روی انسان

آزمایش روی انسان و موازین اخلاقی ـ پیشرفت پزشکی مستلزم تحقیق برای کشف روشهای جدید است . استفاده از روشهای جدید و بکار بستن آن روی انسان دست‌کم در مراحل اولیه‌ممکن‌است بااتفاقهای ناگواروخطراتی‌توأم باشد.موضوع پیوند اعضاء نمونه بارزی برای مسئله مورد بحث است . درزمینه داروها غیرممکن است جز باقبول خطر ناشی از تاثیرواکنشهای متضاد وغیرمنتظر ، پیشرفت حاصل شود . تأثیر واکنشهای متضاد تالیدومید (thalidomide) فاجعه‌ایجاد کرد. یك‌پزشك‌آمریکائی مثالهای متعددی ذکر کرده ونشان میدهد که دربسیاری مواقع از حدود اخلاق پزشکی‌تجاوزشده‌است. ازجمله کانفری(Confrey) چنین میگوید :

«مردم از خود میپرسند که آیا پاره‌ای مطالعات و روشهائی که درکلینیك‌ها بکارمیرود صحیح‌است، وخطرناك نیست . بطورخلاصه تصور مردم این است که دانشمندان در اثر علاقه واشتیاقی که به تحقیقات علمی دارند گاه سلامت بیمار وحقوق افراد را فراموش میکنند .»

آزمایش روی انسان باید در محدوده یك قالب اخلاقی مستحکم وغیر قابل‌تجاوز وبا احترام کامل بحقوق فرد صورت گیرد وحتی در مقابل فکر توسعه علوم وبامید اینکه در آینده بتوان افراد دیگری را نجات داد نباید از حد مذکور تجاوز نمود وبه‌امید نجات احتمالی دیگران یا پیشرفت علوم پزشکی افراد انسان‌را مانندخوکچه‌های آزمایشگاهی‌قربانی نمود. ازطرف دیگردانش پزشکی براساس تجربیات حاصل روی بیماران گوناگون‌بدست آمده است .

پروفسوربرنارد(Bernard) استاد دانشگاه پاریس میگوید : من نمیتوانم یك سرطانی ریه را عمل کنم بی‌آنکه سرطانیهای دیگری راکه قبلا عمل کرده‌ام بیاد نیاورم. از این‌روست که‌باید پیشرفت مداوم علوم باتوجه وتقویت شرائط اخلاقی، توأم باشد ویك سازمان حرفه‌ای بتواندکنترل اخلاقی متصدیانرا برطبق تعریف روشنی از موازین اخلاقی در دست داشته باشد تا بدان وسیله پیشرفتهای فنی میسر گردد واحترام به شخص نیز محفوظ بماند. بعبارت دیگر راهی پیموده شود که رهروان بزرگ پیموده‌اند.

آزمایش روی آزمایش‌کننده ـ گاه این رویه بکار رفته که دانشمندی آزمایش مورد نظرش را روی خود انجام داده است. دکترژان هانتر(John Hunter) عمداًمیکرب سیفیلیس‌وسوزاك را بخود تلقیح کرد برای اینکه تشخیص دهد که آیا این‌دومرض متفاوتند یانه و ضمناً طرز تحول مرض را مطالعه کرده و روش درمان جدیدی را باجیوه آزمایش نمود . این پزشك درنتیجه ابتلابتورم آئورت (aortite) ناشی از سیفیلیس‌جان سپرد .

دکتر بومبارد ثابت‌کرد که خوردن آب دریا باعث دیوانگی نمیشود زیرا افسانه‌ای میگوید آب دریا انسان را دیوانه میکند ودر نتیجه تأثیر این افسانه هزاران نفر غریق در وسط دریا از تشنگی‌جان داده‌اند . دکتر بومبارد بازورقی خود را دراقیانوس اطلس رها کرد ولی از تاثیر آب دریا و موجودات ذره‌بینی معلق در آن جان سالم بدر برد این عمل بقیمت فقر کلسیوم (décalcification) بدن او تمام شد .

لازم‌بتذکراست که دانشمندان هیچگاه بدون وسواس ودقت‌خارج ازحد آزمایش‌هارا روی انسان انجام نمیدهند . پاستوروا کسنی

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-25]

برای مصونیت‌سگها از بیماری هاری کشف کرده‌بود و بدین‌منظور ترکیبی را بانخاع خرگوشی که بمرض‌هاری مرده بود درست کرده وبه‌سگها تزریق میکرد ولی‌تا مدتها حاضر نشد این‌روش را روی انسان بکار برد تا اینکه روزی یکی از پزشکان کودکی را که سگ‌هار او را گازگرفته بود نزد پاستور آورد . حالت طفل غیرقابل درمان وطوری بودکه اگر پاستور دخالت نمیکرد بی شك محکوم بمرگ بود . ناچار پاستور راضی بدخالت شد ولی درتمام مدتیکه سیزده‌آمپول‌را بطفل‌تزریق میکرد خودشبها نمیتوانست بخواب رود و همواره بفکر نتیجه این آزمایش روی انسان بود .

اصولی‌که ازمحاکمات نورنبرگ مستفادشده است - روش‌قضائی، قواعدی‌درباره‌آزمایش‌روی‌انسان‌بدست‌داده‌است.اصول کلی‌بهنگام محاکمه پزشکان‌شیطان‌صفت در دادگاه نورنبرگ(Nurenberg) درتاریخ ۱۹و۲۰ اوت سال۱۹۴۷ بیان شده‌است . این پزشکان ازاعضاء حزب هیتلری (نازی) بودند که‌خود یابوسیله عواملشان روی اشخاصیکه در بازداشتگاهها زندانی بودند آزمایش‌های گوناگونی انجام داده بودند . این اعمال شیطانی که مغایر با حیثیت پزشکی بود عموماً بوسیله پزشکانی که خود بیمار روانی (Psychopath) بودند ویاپزشکان‌جانی ویامغرور انجام‌میگرفت ولی‌گاهی در میان آنها پزشکان دانشگاهی نیز دیده می‌شدند که زندانیان موردآزمایش‌را اشخاص تبه‌کار ومضر باجتماع‌ومحکوم بمرگ تلقی میکردند . درضمن نباید فراموش کرد که هم‌اکنون درممالك خیلی دموکراتیك استادانی هستند که پیشنهاد میکنند محکومین باعدام را بدانشکده‌های پزشکی بسپارند که آنها را زنده تشریح کنند (البته بابیهوشی عمومی).

دکتر راشر (Rascher) بـرای تهیه یك رساله روی۸۰ زندانی که در بازداشتگاه داخو (Dachau) بودنـد آزمایش‌های منجر بمرگ انجام داد . منظور ازاین‌آزمایش‌ها تعیین میزان مقاومت انسان دراطاقهائیکه فشار هوای آنرا خیلی‌کم میکردندوهمچنین تعیین میزان مقاومت و زنده بودن درآب یخ‌زده بوده است !

در بازداشتگاه داخو استادان معروفی مـانند پروفسور اپینگر (Eppinger) وپروفسوربیگل‌بوك(Beiglbock) ازکلینیك‌دانشگاه وین، آزمایشهائی راکه منظورآن تأثیر آب دریا وآبی‌که بـا روش برکا(Berka) یا شافر(Schaeffer) تهیه شده بود روی۴۴ تن انجام دادند. محکومین بیچاره را اغلب به‌تختخواب میبستند ویا پوزه‌بند میزدندکه نتوانند از آب شیرین موجود درمستراح بنوشند .

پس‌ازمرگ هیدریش(Heydrich) پزشك معالج او دکتر گبهارت (Gebhart) را مورد سرزنش قرار دادند که چرا دکتر مورل (Morell) را ببالین بیمار احضار نکرده، زیرا دکترمورل‌ادعا میکرده‌است که‌بکمك‌سولفامیدهایش گولیتر(Gauleiter)رانجات داده است . دکتر گبهارت برای اینکه ثـابت کند سولفامیدهای مورل مؤثرنیست ، ۷۴ تن از زندانیهـا را قطع عضو ویا زخمی کرد و نشان داد غیر ممکن است با این سولفامیدهـا این نوع عفونتها را از میان برد .

درآشویتز(Auschwitz)منژی (Mengele)میخواست راز دوقلو شدن راکشف کند. اوازتمام آزمایشهائی که در زمان صلح انجام میشد پافراتر نهاده و در یك لحظه دوقلوها را میکشت که هردو را دریك زمان تشریح کند .

دکترهوون(Hoven) و دکتردینگ (Ding) برای‌اینکه بفهمند آیا فنل موجود در سرم آلمانی ضد کزاز باعث بروز حوادثی روی سربازهای واکسینه می‌شده یا خیر به‌چند تن از زندانیان بوخن والد (Buchemwald) این سرم را تـزریق کرد و آن بیچاره‌ها یك ثانیه پس از تزریق فوت شدند!

درساکسن هوزن(Sachsenhausen) دکتر گراویتز(Grawitz) پمادها ومعالجات بیوشیمیائی وهومئوپاتیك(Homéopathique) روی زندانیانی که سوخته بودند ویابعفونتهای ناشی ازآن مبتلا بودند آزمایش میکـرد . دربوخن والد سیصد زندانی درنتیجه آزمایش یك نوع سرم تیفوسی جدید که روی آنهـا انجام شد جان سپردند . این سرم در کنفرانسی از استادان و متخصصان صنایع داروئی پیشنهاد شده بود ومتأسفانه بانجام این‌آزمایش‌ها روی بیماران اکتفا نشد و عمداً اشخاص سالم را بیمار میکردند تانتیجه تزریق سرم آزمایشی را دریابند !

بنابقواعدیکه درنورنبرگ بیان شده‌آزمایش‌باید درصورتی‌انجام شود که لازم بودن آن توجیه شده بـاشد و تنها روی اشخاصی میتواند صورت‌گیرد که بـااطلاع کامل از جریـان امر داوطلب باشند وداوطلب‌آزادی کامل برای ردیاقبول یامتوقف کردن‌آنرا داشته‌باشد. تمام پیشبینی‌ها برای‌جلوگیری‌ازایجاد صدمه غیرلازم باید بعمل‌آید وخطراحتمالی نسبت به‌نتیجه حاصل ازهدف مورد نظر دقیقاً ارزشیابی شده باشد .

آزمایش‌ها باید تنها بوسیله اشخاص صلاحیتدار انجام شود .

یك قرار داد بین‌المللی ناظر بحقوق مدنی وسیاسی مورخ ۱۶ دسامبرسال۱۹۶۶،اجرای آزمایش‌های علمی یاپزشکی را روی اشخاص بی‌موافقت آزادانه آنان منع کرده است .

این قواعد ازآن پس تـا آنجاکه مربوط به‌آزمـایش‌های بالینی داروهاست در متن یك گزارش سازمان جهانی بهداشت تأیید و

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-25]

تصریح شده‌است. ازطرف دیگر اتحادیه جهانی پزشکی، شرایط اخلاقی آزمایش روی انسان را ضمن اعلامیه هلسینکی مورخ ژوئن سال ۱۹۶۴ مشخص کرده است .

سنت ، نظر قضائی، اخلاقیات پزشکی- سنت وقضاوت در فرانسه و بلژیك صریح وقطعی است . هرگونه آزمایشی که برای خود شخص مورد آزمایش امید بهبود و درمان نداشته باشد ، ممنوع است . فرض آنست که آزمایش مورد نظر بطور مستقیم وبطور کلی موجب بهبود میشود درغیراینصورت ولو درحالات اضطراری مجاز نخواهد بود حتی وجود رضایت وقرارداد گرانقیمت میان پزشك وشخصیکه روی اوآزمایش بعمل میاید، نمیتواند پزشك را از مسئولیت مدنی که دارد معاف کند .

آزمایش غیر موجه درحکم ایراد ضرب وجرح ارادی است واین یك حد نهائی برای اجازه‌ایست که قانون به پزشك داده است.

ماده ۴۷ قواعد اخلاق پزشکی (دئونتولوژی) ایتالیا ناظر بحد معالجات جدید و آزمایشهائیکه هدف نهائی آنها حفظ سلامت بیمار موردآزمایش است، می‌باشد .

درماده ۷۷ ملاك انسان دوستی نیز اضافه شده وازپزشك میخواهد که‌ازدادن وعده درمان بوسیله روشهائیکه اطلاعات علمی موجود اجازه چنین فرضی را نمیدهد خودداری کند مخصوصاً اینکه مبادرت بچنین معالجاتی باعث اتلاف وقت بیمار میشود در حالیکه آن محدوده از زمان ممکن است صرف معالجات مطمئن‌تر گردد .

دراول دسامبر سال ۱۹۶۹ دولت ممالك متحده امریکا این تصمیم را اتخاذ کرد تا تحقیقاتیکه از کمك مالی دولت برخوردارمی‌شوند ومراجعه بافراد را ایجاب میکنند، بنحوی طرح ریزی واجرا شوند که بحقوق اشخاص مورد آزمایش وسلامتی وبهزیستی آنان لطمه وارد نسازد وفواید حاصل از این تحقیقات بتواندخطرات احتمالی راکه ممکن‌است دربرداشته باشد توجیه کند . قبول این سیاست مبتنی بر اساس اعلامیه اتحادیه پزشکی جهانی درهلسینکی بود.

راهنمائیهای اخلاقی سازمان جهانی بهداشت : این موضوع باید یا بوسیله قوانین عمومی یا بوسیله قواعداخلاقی حل وفصل شود. سازمان جهانی بهداشت جزوات راهنمائی تدوین کرده که کشورهای عضو، آنهارا درقوانین ویا بهتربگوئیم درضوابط اخلاقی پزشکی خود گنجانیده‌اند. سازمان جهانی بهداشت توجه‌دارد که بکاربستن مقررات سخت وخشك ممکن‌است سدی درراه بکارانداختن منطقی عوامل استعلاجی جدید گردد. شاید تشکیل کمیته‌های محلی مرکب ازپزشکان برای مطالعات مقدماتی درتعیین هدف وروش آزمایشها بهتر و مؤثرتر از قانون بتواند حسن جریان آزمایش وحمایت بیماران را تأمین کند.

قواعد حقوقی و اخلاقی آزمایشهای داروئی که مورد توجه قرار گرفته بطورخلاصه بدینقرار است: نخست باید به شخصی که قرار است روی او آزمایش بعمل آید اطلاعات لازم درباره چگونگی آزمایش و خطرات احتمالی آن داده شود و موافقت کتبی از او دریافت گردد. در مواردی که وضع بیمار طوری است که ازعهده دادن چنین رضایتی برنمیآید (دیوانه ـ ناتوان درحال اغما...) سازمان جهانی بهداشت توصیه کرده‌است مشاوره‌ای با حضور پزشك معالج وپزشك آزمایش کننده ونماینده مراجع قانونی بعمل آید. برای احتراز ازاینکه نماینده قانون تحت تأثیرهیچ عاملی قرار نگیرد لازم است یك متخصص دیگر طرح را مطالعه کند ونسبت بصحیح بودن آزمایش اظهار نظر نماید.

آزمایش باید بوسیله یك سرویس کاملا مجهز انجام گیرد که دارای تمام وسایل برای مقابله کردن باتمام پیش‌آمدهای احتمالی باشد. متصدیان کار باید اشخاص ذیصلاحیت باشند زیرا آزمایش دارای مسائل مشکل و مسئولیت‌های زیادی‌است . البته درصورت مشاهده اولین آثار صدمه، آزمایش باید فوراً متوقف شود اما در چنین وضع خطرناك ممکن‌است باوجود عدم اشتباه یا غفلت حوادث وخیمی روی دهد.

شاید بمرحله‌ای میرسیم که لازم است پرداخت خسارت بی‌توجه بملاکهای معمولی ارتکاب اشتباه در نظر گرفته شود.

آزمایش بالینی داروها- افزایش وسایل داروئی باعث بوجود آمدن مسائل قضائی از نظر امتحانات و عرضه ببازار می‌شود. در این باب گزارش سازمان جهانی بهداشت مشعر بر اینستکه: تکمیل وکنترل داروها با سلامتی و حقوق افراد ارتباط دارد وباعث بوجود آمدن مسائل علمی واخلاقی و قضائی بسیارپیچیده شده است. گاهی عناصر یاد شده با یکدیگر مباینت دارند و در اینجا وظیفه مسئولین آنستکه تعادل صحیحی میان ارزشهای متناقض پیدا کنند. داروها نقش اساسی در درمان دارند. پیش از اینکه‌داروئی ببازارعرضه شود باید مؤثربودن آن وهمچنین آثار تخدیری که ممکن‌است داشته‌باشد، معلوم شود. باید دانست کنش و واکنش این‌دارو باسایر اجسام مانند داروهای‌دیگر وخوراکیها مثل الکل چیست وآیا لازم‌است که روی انسان بیماریاسالم آزمایش شوند ؟

دراین باره قوانین کافی وجود ندارد وتا این قوانین تکمیل نشود باید موازین اخلاق پزشکی ناظر براجرای این‌امر باشد. اشکال مسئله درآنست که هرروز داروهای‌جدیدی کشف میشود وپیشرفت

(بقیه دارد)

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-25]